

"פאר תחת אפר": ניצולי השואה, זיכרונה וההתמודדות עם השלכותיה – פרק מרכזי

בשיקום החברה החרדית האשכנזית ב'שוב' ובמדינת ישראל, 1945-1961

תוכן העניינים:

תקציר המחקר א-ד

מבוא שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1. מטרות המחקר ויעדיו שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2. הגדרת מושגים שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2.1 "חרדים" שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2.2 "ניצולי שואה" שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2.3 "זיכרון" שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2.4 "שיקום" שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

3. תיחום תקופת המחקר שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

4. מצב המחקר שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

4.1 המחקר בנושא ניצולי השואה החרדיים ותחייתה של החברה החרדית אחרי השואה שגיאה!

הסימניה אינה מוגדרת.

4.2 המחקר בנושא התגובה החרדית לשואה וזיכרון השואה בחברה זו. שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

5. שיטת המחקר שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

6. מגבלות המחקר שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

7. המקורות שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

8. מבנה העבודה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

שער ראשון: רקע שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

פרק א: החברה החרדית, השואה והניצולים החרדים שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1. מקורותיה של החברה החרדית שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2. השואה – שברה הגדול של החברה החרדית שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

3. ניצולי השואה החרדים – פרופיל ראשוני שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

3.1 הציונות של ה"לא-ציונים" שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

3.2 אומדן מספרי שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

3.3 פרופיל דמוגרפי שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

פרק ב: אפיקי השיקום ומעגליו.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

מבוא: ליטא דירושלים – "שחזור" העבר כבסיס לשיקום ההווה.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1. הקמתן של מסגרות מעצבות בעלות תודעת שחזור.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2. גרפומאניה – מרכזיותה של הספרות בהנצחת השואה ובהנחלת זיכרונה בחברה החרדית

בישראל.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

שער שני: התמודדות עם השואה במעגל הפרטי.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

בפתח השער.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

פרק ג: זיכרון מייסר: מדוע שרדנו דווקא אנחנו?.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

מבוא: "אבל יחיד עשי לך" (ירמיהו, ו, כ"ו).....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1. כיצד מסבירים המחברים את הצלתם?.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2. "תיבנות" מסורתי ליגון לא מוכר.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

3. המבואות הרבניים כאוטוביוגרפיות.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

סיכום.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

פרק ד: זיכרון המחייב חיים – הקמתן של משפחות חדשות..שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

מבוא: הקמת משפחות "נאמנות בישראל" – משימה ראשונה במעלה בעיני הניצולים.....שגיאה!

הסימניה אינה מוגדרת.

1. "מבול של נישואין" בקרב ריכוזי שארית הפליטה באירופה 1945-1949שגיאה! הסימניה אינה

מוגדרת.

2. "אבן העזר" – משמעותה המשקמת של קבלת עול ההלכה מחדששגיאה! הסימניה אינה

מוגדרת.

3. דפוסי שידוכים בחברה החרדית בשנים הראשונות אחרי השואה: מסורת או תמורה?.....שגיאה!

הסימניה אינה מוגדרת.

סיכום.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

שער שני – סיכום.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

שער שלישי: ניצולי השואה, זיכרונה וההתמודדות עם השלכותיה במרחב הקהילתי-

החרדי.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

בפתח השער.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

פרק ה: זיכרון מחייב – שיקום עולם התורה.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

מבוא: "אין לנו שיוך רק התורה הזאת"..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1. המשימה ההיסטורית למען כלל-ישראל: הצלת התורה..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2. המלחמה על בחורי הישיבות בריכוזי שארית הפליטה..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

3. "מאבנים פזורות לחומה בצורה ומחושלת": התפתחות עולם הישיבות בארץ-ישראל במחצית

הראשונה של המאה העשרים..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

4. קליטת תלמידי החכמים מקרב שארית הפליטה בחברה החרדית..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

5. קליטת עליית הנוער בישיבות החרדיות..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

5.1 ישיבת "קול תורה"..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

5.2 ישיבת פוניבז'..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

6. תודעת שחזור "מסורת ישיבות ליטא" בישיבות הארצישראליות..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

סיכום..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

פרק ו: "דו לעבסט, מאמע!" – הניצולות ושיקומה של רשת "בית יעקב" לאחר השואה

..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

מבוא: "אין דרך התורה בטוחה בין הצעירים ובין הצעירות זה בלא זה" שגיאה! הסימניה אינה

מוגדרת.

1. רקע היסטורי..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1.1 בית יעקב בין שתי מלחמות העולם באירופה ובארץ-ישראל..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1.2 תנועת בית יעקב בתקופת שואה..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1.3 בוגרות סמינר בית יעקב באירופה 1945-1950..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2. בית יעקב בארץ ישראל לאחר השואה: הניצולות שהיו למצילות שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2.1 מעולות לקולטות: פעילות החינוכית של מורות בית יעקב בקרב הנוער העולה..... שגיאה!

הסימניה אינה מוגדרת.

2.2 בתי חלוצות ובתי צעירות, ניצולות קולטות ניצולות..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2.2.1 בתי החלוצות של פועלי אגודת ישראל..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2.2.2 "בית צעירות של נשי אגו"..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2.2.3 "בית שרה שנירר" בבני-ברק ו"אוהל חווה" בירושלים..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

3. תרומתן של ניצולות השואה להתעוררות תנועת הנשים של פא"שגיאה! הסימניה אינה

מוגדרת.

4. קליטתן של מורות בית יעקב ניצולות השואה בישראל, הגלוי והסמוי שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

5. מורות בית יעקב – מקודקוד לבסיס..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
סיכום..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

פרק ז: זיכרון חינוכי – מיתוסים ותפקידם בשיקום החברה החרדית אחרי השואה

..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

מבוא: המיתוס כ"תיבת תהודה" תרבותית..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1. "דור יתום" מחפש אמא: "מורשת שרה שנירר"..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2. סיפור גבורתה של מלה צימטבאום: הגירסה החרדית..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

3. גלגולו של ניגון "אני מאמין" – המנונם של מקדשי השם..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

סיכום..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

פרק ח: "אצלנו העבר עדיין לא עבר": הנצחת השואה בחברה החרדית.... שגיאה! הסימניה

אינה מוגדרת.

מבוא: נחישות ציבורית מול דילמות רבניות..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1. הנצחת השואה במרחב החרדי הפרטי-המשפחתי..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2. הנצחת השואה במרחב הקהילתי-חרדי..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2.1 "בית עלמין רוחני" – הנצחה באמצעות פרסום ספרים..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2.1.1 "דבריהם הם זיכרונם"..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2.1.2 זיכרון מלכד – הוצאת "נצח"..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2.1.3 "אלה אזכרה" (ולא אחרים)..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

3. הנצחת השואה בחצר החסידית..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

3.1 יום ההילולה או יום הצלת האדמו"ר כיום זיכרון לשואה..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

3.2 הנצחה של ניגונים חסידיים ובאמצעותם..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

3.2.1 ניגון במקום שבו נגמרות המילים: כוחו התרפויטי של הניגון..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

3.2.2 "יש לו ניגון מיוחד משלר"..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

4. בית הכנסת כמרחב זיכרון..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

סיכום..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

שער שלישי – סיכום..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

שער רביעי: המעגל הישראלי: זיכרון נגדי, זיכרון משותף..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

בפתח השער..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

פרק ט: תקווה ואכזבה, שילוב ודחייה: המפגש עם ארץ-ישראל, החברה וההנהגה בה

..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

מבוא: "הזעקה לחלל הריק"..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1. "איני יכול להתנחם בשום תנחומין" – יהודה לייב גירשט..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2. "'מוכרת' בטחון בפומבי לכל דכפין" – פסיה שרשבסקי..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

סיכום..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

פרק י: איזהו גיבור? לוחם המחתרת או מקדש השם?..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

מבוא: (גם אנחנו) "נחשבנו כצאן טבחה"..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1. זיכרון "משתלב"..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1.1 הלל זיידמן ו"יומן גטו ורשה"..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1.1.1 ד"ר הלל זיידמן – תולדות חייו..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1.2 בין "גבורה" לבין "קדושה": התפתחות יחסו של יהודה נחשוני לסוגיית הגבורה בשואה..... שגיאה!

הסימניה אינה מוגדרת.

1.2.1 יהודה רזמיבש-נחשוני - תולדות חייו..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1.2.2 חסיד הונגרי, ניצול מחנות, אשר הליל את גבורת לוחמי הגטו... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1.3 יחיאל גרנטשטיין – "הפרטיזן הלוחם היהודי היה קודם כל יהודי" שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1.3.1 יחיאל גרנטשטיין – תולדות חייו..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1.4 איזהו גיבור? פסיה שרשבסקי וצביה לובטקין – אשליית הניגודים שגיאה! הסימניה אינה

מוגדרת.

2. זיכרון מורכב..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2.1 משימק'ה ראש הפרטיזנים לרב שמעון ראש הישיבה - הבניית זהות חרדית לאחר השואה..... שגיאה!

הסימניה אינה מוגדרת.

2.2 שימקה: יצירתו של ניצול..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2.3 "השטח" המורכבות, שימקה: גירסת בני הארץ..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

3. זיכרון נגדי..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

3.1 "מן המצר" ליהודה לייב גירשט: זיכרון פרטי או זיכרון ציבורי?..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

סיכום..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

פרק יא: היסטוריוגרפיה יודיאו-צנטרית? שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

מבוא: "מלחמה לה' בעמלק מדור לדור"? שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1. יהודה לייב ("לייבל") לוין – תולדות חייו שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

2. מגילת פולין שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

שער רביעי – סיכום שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

סיכום ומסקנות שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

נספח 1: גידול הישיבות בארץ-ישראל, 1944-1964

נספח 2: גידול רשת 'בית יעקב' בארץ-ישראל, תש"ח-תשי"ב

נספח 3: פ' פלקסר, "הרכבת המתנגנת... (לתולדות הניגון של 'אני מאמין')", בתוך: מ"ש גשורי, נגינה וחסידות

בבית קוזמיר ובנותיה, ירושלים, תשי"ב, עמ' 123-125.

ביבליוגרפיה 368

תקציר אנגלי I-XI

תקציר המחקר:

מחקרים מן השנים האחרונות מוכיחים כי לניצולי השואה שמור מקום מרכזי בעיצוב זיכרון השואה ותודעתה בחברה הישראלית, וזאת כבר מן השנים הראשונות שלאחר מלחמת העולם השנייה. אולם, מחקרים אלו חסרים תיאור מחקרי של ניצולי שואה חרדיים. לעומת זאת, במחקרים העוסקים בהתמודדותה של החברה החרדית בישראל עם השואה לא הושם דגש על חלקם של הניצולים בתהליך זה. לאור זאת, עניינו של מחקר היסטורי זה הוא להתחקות אחר מקומם של ניצולי השואה החרדים בארץ ישראל בתהליכי עיצובה ושיקומה של החברה החרדית אחרי השואה, ובעיצוב זיכרון השואה שלה בשנים 1945-1961. הממצא המרכזי של חיבורנו הוא שלניצולי השואה ולהתמודדות עם השלכותיה היה תפקיד מרכזי בעיצוב הזהות החרדית בישראל בשנים אלה ברמות שונות ובשורה ארוכה של תחומים: חברתיים, דתיים, ארגוניים, קהילתיים, מוסדיים, ספרותיים ועוד.

מחקרנו מתמקד בחוויותיהם האישיות והציבוריות של ניצולי השואה החרדיים, אשר היוו בין 10%-6% מכלל שארית הפליטה אשר עלתה ארצה, החל משנות העלייה הראשונות מאירופה לאחר השחרור מן הכיבוש הנאצי, ועד למשפט אייכמן, שנחשב במחקר תודעת השואה במדינת ישראל כ"נקודת מפנה" ביחס לזיכרון השואה והיחס לניצולים. במחקרנו נבחנת תרומתם של הניצולים להתפתחותם ולעיצובם של זיכרון השואה והנצחתה במרחבים שונים: במרחב הפרטי, בקהילה, בחברה ובמדינה.

בעוד שאנשי שארית הפליטה הציוניים ביקשו לשים את העבר מאחוריהם, ופנו לשיקום חייהם בארץ-ישראל על בסיס אתוס הרואה בעצמו חידוש לעומת החיים היהודיים בגולה, הרי שהניצולים החרדים ביקשו לבנות את עתידם לאור השבתו לחיים של העבר ושל מה שהם ראו כהמשכו של האתוס היהודי והמסורתי. אימוץ תפישת עולם "משחזרת" אפשרה לחברה החרדית להגדיר מחדש את זהותה, לעצב את מטרותיה, למקם את קהילתה הנבנית על רצף והמשכיות של העולם היהודי שלפני השואה, ולחדד את גבולותיה ואת מובחנותה ביחס לשאר גווניו של הציבור הישראלי.

מחקר זה עוסק בשני אפיקים מרכזיים בהם פעלו ניצולי שואה חרדיים בניסיונם לשחזר את העבר כתשתית לשיקום ההווה: הראשון, הוא בהקמתן של מסגרות מעצבות (המשפחה החרדית; הישיבות; מערכת החינוך החרדית לבנות "בית יעקב"; והחצר החסידית) שלמרות היותן מודרניות ומושפעות במידה רבה מן המציאות הישראלית המקומית, תפשו את עצמן כממשיכות דרכה של

יהדות מזרח אירופה; והשני, הוא בהנצחת זיכרון העבר באמצעות כתיבה ספרותית לסוגיה. בכל אחד מאפיקי שיקום אלה בלטה היטב תודעת השימור והשחזור לצורך חינוכם של הדורות הבאים. תודעתם העצמית הייחודית והתיאור הסובייקטיבי והמנטאלי של הדרכים שבהן תפסו ניצולי השואה החרדיים את קורותיהם כחלק מן ההיסטוריה, הם אשר עומדים במרכז העבודה. עם זאת, אנו מבקשים לטעון כי זיכרון השואה הניע תהליכים היסטוריים וסוציולוגיים משמעותיים בחברה החרדית, ועל כן הניתוח הטקסטואלי נעשה בעזרת כלים השאולים מתחומיהן של ההיסטוריה החברתית, התרבותית והתודעתית. בעבודה נעשה אפוא שימוש נרחב במקורות פרי עטם של הניצולים החרדים, לצד מקורות של המוסדות הקולטים והמשקמים (כגון: אגו"י, התנועה הציונית, הג'וינט ועוד) המצוי בארכיונים שונים. נבחנו עשרות רבות של מבואות לספרות רבנית שבהם גוללו המחברים את חוויותיהם בשואה; יצירות ספרותיות בנות הזמן שנכתבו על-ידי ניצולים; ספרות שו"ת שכתבו ניצולים או נכתבו עבור ניצולים; ספרות זיכרונות; קטעי עיתונות ועוד.

לעבודה זו ארבעה שערים: **בשער הראשון** פרקי רקע המציגים את עומק השבר שיצרה השואה בחברה החרדית ואת אפיקי השיקום המרכזיים אשר נידונים בעבודה; **השער השני** עוסק בהתמודדותו של הניצול החרדי עם זיכרון השואה ועם השלכותיה במרחב הפרטי; **השער השלישי** בוחן את תפקידם של הניצולים ושל זיכרון השואה בשיקום החברה החרדית אחרי השואה, קרי: את תפקידו של זיכרון השואה ב"שיח הפנימי" החרדי; **והשער הרביעי** בוחן את מידת השתלבותו של השיח החרדי בנושא השואה בשיח הכלל-ישראלי, שהחל גם הוא להתפתח באותה תקופה. בשער הראשון שני פרקים: **בפרק הראשון** מוצג רקע היסטורי על החברה החרדית ועל השלכותיו של השבר שיצרה השואה על חברה זו, ומשורטט בו פרופיל ראשוני של ניצולי השואה החרדיים ופועלם בשנים הראשונות לאחר השואה. **הפרק השני** מציג את שלושת המעגלים אליהם השתייכו ניצולי השואה החרדיים, אליהם התייחסו ובמסגרתם פעלו: המעגל הפרטי, המעגל המגזרי-החרדי והמעגל הכלל-ישראלי.

בשער השני שני פרקים: בראשון (**פרק שלישי**) מנותחות הקדמות אוטוביוגרפיות לספרות רבנית שנכתבו בידי רבנים ניצולי שואה, על מנת להאזין לקולם האישי ולדרכי התמודדותם עם רגשות האשם המייסרים. הפרק השני של שער זה (**פרק רביעי**) עוסק בהשלכותיה של השואה על הקמת תאים משפחתיים חרדיים חדשים בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה ובשיקום האישי והקהילתי באמצעותם.

ארבעת פרקיו (פרקים ה-ח) של השער השלישי עוסקים בתרומתם של הניצולים ושל הזיכרון אותו הנחילו לשיקומה של החברה החרדית לאחר השואה. הפרקים החמישי והשישי עומדים על מקומם של זיכרון השואה ושל השלכותיה בהתפתחותן של מערכות החינוך התורני החרדי ובשיקומן: הפרק החמישי מוקדש לשיקום עולם הישיבות והפיכתה של החברה החרדית בישראל ל"חברת לומדים", והפרק השישי מיוחד לעיסוק בתהליך שיקומה של רשת החינוך התורנית לבנות 'בית יעקב' אחרי השואה.

מתקופת השואה עצמה ואילך, החל להתפתח מיתוס מעצב על קידוש השם של קורבנות השואה, והפרק השביעי עוסק בשלושה סיפורים מן המיתוס הזה ובתפקידם בשיקום החברה החרדית. בעוד שמחקרים מתארים את הססנותה של ההנהגה החרדית בקביעת פרקטיקות הנצחה לחורבן יהדות אירופה, נראה כי יוזמות פרטיות וקהילתיות של ניצולים ושל משפחות הקורבנות הביאו להנצחת הנספים גם במרחב הציבורי החרדי. הפרק השמיני עוסק בביטויים הקהילתיים של זיכרון השואה בבתי כנסת, בספריות התורניות ובכמה מחצרות החסידים.

השער הרביעי של עבודתנו עוסק בסוגיה: האומנם היה זיכרון השואה בחברה החרדית בשנות החמישים 'זיכרון נגדי'? במסגרת שלושת הפרקים בשער זה (ט-יא) מנותחים פועלים ויצירותיהם של כמה סופרים ניצולים שיצרו במסגרת סוגות ספרותיות שונות, כגון: עיתונות, ספרות יפה, ספרות נוער, אוטוביוגרפיות, היסטוריוגרפיה ונאומים פומביים. עניינו של הפרק התשיעי הוא במפגש הטעון של הניצולים עם ראשי היישוב לאחר המלחמה כפי שהוא מצטייר בכתביהם של שני אנשי חינוך חרדיים – יהודה לייב גירשט (1905-1963) ופסיה שרשבסקי (1918-1957). הפרק העשירי עוסק בהתייחסויות שונות שנשמעו בחברה החרדית בתקופה הנדונה בכל הנוגע לסוגיית הגבורה היהודית בשואה על היבטיה השונים. הפרק האחרון עוסק בהיסטוריוגרפיה שכתב יהודה לייב לוין (1918-1978) ובמידת ההשפעה של ההיסטוריוגרפיה הציונית על חיבורו מגילת פולין. מניתוח יצירה זו עולה תמונה מורכבת יותר לגבי ההיסטוריוגרפיה החרדית על השואה מכפי שצוירה בעבר, ומסתבר כי מגמותיה לא היו "יודיאו-צנטריות" וחינוכיות בלבד.

אחד ממצאיו המרכזיים של מחקר זה הוא שההפרדה הדיכוטומית בין האתוס של חברת הרוב הציונית בישראל לבין האתוס של "המובלעת החרדית" (כביכול) שבתוכה אינה משקפת את המציאות ההיסטורית של העשור הראשון שלאחר תום מלחמת העולם השנייה. יתרה מזו, יש לא מעט מרכיבים משותפים בין תהליכי עיצוב "הזהות הקולקטיבית" הציונית והחרדית באותן שנים. בסוף שנות הארבעים ובראשית שנות החמישים התקיימו קשרים מגוונים ברמות שונות בין "חרדים" לבין "ציונים", ובתוך כך גם בדיונים סביב הנצחת השואה ולימוד לקחיה. כמו בחברה

הישראלית הלא-חרדית, גם בחברה החרדית היו ניצולי השואה כוח פעיל בעיצוב זיכרון השואה בשנים שקדמו למשפט אייכמן; וכמו בחברה הישראלית הלא-חרדית, נקודת מבטם של לוחמי הגטאות והפרטיזנים זכתה למעמד בכורה למרות שמדובר בקולו של מיעוט מבין הניצולים. הטענה החרדית לפיה העיסוק בשאלה האם הלכו הקורבנות "כצאן לטבח" היה עיסוק לציונים וכי בחברה החרדית לא התעוררה שאלה זו – מופרכת. בעיתונות החרדית ואף בבתי המדרש שלה התמודדו עם סוגיית הגבורה היהודית על היבטיה השונים וכן בשיפוט מוסרי של הציבור היהודי בימי השואה. מתברר שלא רק שהיו חרדים אשר אימצו חלק מן הנרטיב הציוני בנושאים כמו לקחי השואה ומרכזיותו של הישוב היהודי בארץ-ישראל, אלא אף היו מהם אשר השתתפו ביצירתו ובגיבושו. כמו בחברה הציונית באותן שנים, גם השיח בחברה החרדית נשא אופי אידיאולוגי, חינוכי וקולקטיבי, ולחוויותיו של היחיד כמעט ולא היה מקום. את מקום חוויותיהם האישיות של הניצולים תפסו פעמים רבות מיתוסים וסיפורים חינוכיים שחלקם לא היו ולא נבראו, כגון סיפור מות הגבורה של 93 בנות בית יעקב, שנטלו נפשו בכדי לא להיטמא לנאצים או סיפור הלחנתו של הניגון "אני מאמין" ברכבת המוות למחנה ההשמדה. באמצעות סיפורים כגון אלה ביקשה החברה החרדית להעניק משמעות דתית ואידיאולוגית למות המיליונים ולספר על הישרדותה של הדרך החרדית בשואה שאף יצאה מחושלת מכור המשרפות.

כשבגם עולם התורה העולה בלהבות על רבניו ותלמידיו, ולנגד עיניהם מתעצבת ישות ציונית-חילונית בארץ הקודש, התגבשה בציבור החרדי, שראה את עצמו כשרידו ומייצגו של העולם היהודי האוטנטי "שהיה", תחושת שליחות פנימית עמוקה להמשיך את שרשרת הדורות, לחזק את עולם התורה ולמנוע בכל מחיר את קטיעתו על ידי החילוניות. תודעת שליחות זו, וראייתם את עצמם כבאי כוחם של הקורבנות, הצליחה לעורר ולעודד את ניצולי השואה החרדיים לגייס את הכוחות שנותרו בהם ולפעול למען כינונו מחדש של עולם העבר. לזיכרון השואה ולהנחלתו לדורות הבאים, היה, על פי זה, תפקיד מרכזי בגיבוש החברה החרדית ובעיצוב מטרותיה כפי שהן מוכרות היום.

